

EXPOZIȚIA „AURUL ȘI ARGINTUL ANTIC AL ROMÂNIEI”

Rodica OANȚĂ-MARGHITU
Alis DUMITRAȘCU

Abstract: The article briefly reviews the issues, characteristics and structure of the Exhibition of "Romania's Ancient Gold and Silver" organized by the National History Museum of Romania in cooperation with 31 museums of archaeology and history in the country. The Exhibition was opened in December 2013 in Bucharest, at the headquarters of the National History Museum of Romania and then itinerated from May 2014 until the end of 2016 in 14 museums, its journey would continue throughout 2017. The Exhibition presents a selection of over 1,000 pieces of precious metal, which chronologically covers a broad period, from the 5th. millennium BC. until the 7th. century AD. By subject, exhibits and by displaying the pieces in chronologic context, the Exhibition attempts to nuance the contemporary imagery on gold and silver.

Keywords: Gold, Silver, Exhibition, Archaeology, Neolithic, Bronze Age, Iron Age, Roman Period, Late Antiquity, Early Medieval Age, National History Museum of Romania

O expoziție dedicată metalelor prețioase reprezintă din punct de vedere tematic o opțiune care nu poate evita imaginarul contemporan legat de aur și argint, magnetismul inerent al acestora și semnificațiile unei întregi pleiade de valori asociate – printre care și bogăția, puterea, fastul, luxul, comoara, tezaurul, etc. Dincolo de dorința de a trezi un ecou cât mai puternic în rândul vizitatorilor – cu consecințe și în sporirea vizibilității – am încercat prin tematică, expunere și prin punerea pieselor din metal prețios în contextul epocii lor, să privim cât mai nuanțat tot acest imaginar. Chiar dacă s-a optat în favoarea unei ordonări cronologice a materialului, oricât de amplu am încerca să

contextualizăm piesele din metal prețios, perspectiva pe care o putem obține prin intermediul acestora cuprinde doar o serie de secvențe din desfășurarea istorică. În diferite epoci istorice atitudinile față de aur și argint au variat, uneori putându-se observa și o serie de fenomene care pot particulariza anumite momente. Astfel, se pot surprinde perioade – așa cum se observă în secolele V-III a.Chr. – în care se evidențiază mai multe descoperiri arheologice caracterizate printr-o abundență aparte a metalelor prețioase, depunerea obiectelor din aur sau argint în morminte putând fi interpretată ca o expresie a dorinței de a cinsti memoria anumitor indivizi. Aceste perioade alternează cu cele caracterizate printr-o maximă sobrietate a ritualului funerar – rezultat, de exemplu, al valorilor promovate de creștinism – consecința fiind lipsa metalelor prețioase din inventarele mormintelor. Fără a putea întotdeauna identifica și înțelege motivele care au generat aceste practici, există perioade în care frecvența depunerilor care conțin metal prețios este cu mult mai mare decât în rest. Astfel, doar ca valoare de exemplu, din perioada târzie a epocii bronzului datează un număr important de depozite cu piese din aur. Obiceiul depunerilor votive, dedicate divinităților, este, de altfel, foarte bine documentat în perioada romană. Faptul că sunt secole întregi din care aproape că nu s-au păstrat piese din metale prețioase nu înseamnă neapărat că oamenii de atunci nu foloseau aceste materiale sau că aceștia ar fi fost mai săraci. Imaginile pe care reușim să le creionăm astăzi pot fi în mod direct determinate atât de regulile somptuare care reglementau în unele comunități atitudinea față de metalul prețios, cât și de hazardul prezent întotdeauna în cazul descoperirilor în care sunt incluse metalele prețioase. Vorbindu-se despre arta metalelor prețioase la daci a fost în mod repetat evidențiată abundența pieselor din argint și absența, cu câteva modeste excepții, a pieselor din aur. S-a presupus și se mai presupune încă, existența unui privilegiu regal, folosirea aurului fiind probabil rezervată numai regalității. În acest context, apariția, în ultimii ani, a marilor brățări polispiralice din aur a modificat simțitor imaginea de ansamblu. Astfel, probabilitatea apariției unor noi descoperiri care să modifice sau să nuanțeze teoriile existente, unele dintre ele cvasi-general acceptate, nu poate fi niciodată exclusă din calcul.

Imaginea este cu atât mai complicată cu cât artefactele, indiferent cât de meșteșugit ar fi putut fi lucrate și indiferent cu cât de multe simboluri și istorii erau corelate, puteau fi reduse oricând la simpla valoare a metalului prețios. De-a lungul istoriei, momentele dramatice în care s-a decis topirea tezaurelor templelor sau a odoarelor bisericesti nu au fost puține. În plus, constant de-a

lungul timpului, metalul prețios a fost mereu refolosit, piesele stricate sau demodate au fost supuse unor procese succesive de topire și remodelare, formele lor anterioare fiind lăsate uitării. Mult mai prezent în cotidian decât am putea să ne închipuim dacă judecăm după palidele urme care au supraviețuit până astăzi, o mare parte din metalul prețios care mobila vizual ambientul vremurilor trecute era sub forma peliculelor subțiri care înobilau adesea o mare diversitate de materiale; astfel, adeseori, atât mobilele cât și metalele comune sau ceramica puteau fi aurite, foițele de aur se combinau cu transparența sticlei sau metalul prețios putea fi tras în fire foarte subțiri și integrat în structura textilelor.

Valoarea intrinsecă a metalului prețios a transformat practic orice inițiativă de modelare a acestuia într-o activitate de cele mai multe ori costisitoare și, ca urmare, pe de o parte se poate observa că, în medie, artefactele provenite din contexte arheologice și lucrate din aur sau argint nu au dimensiuni foarte mari și, pe de altă parte, se poate evidenția faptul că, de-a lungul istoriei, s-a consumat o mare cantitate de pricepere tehnică, îndemânare și inteligență în încercarea de a realiza piese cât mai voluminoase din cantități cât mai reduse de metal prețios, obiecte care să sugereze totuși masivitatea. Caracteristicile fiecărei piese în parte trebuie astfel cât mai amplu contextualizate și apreciate. În timp ce masivitatea brățărilor dacice, forjate din aur masiv, poate sugera un mediu în care nu se pune neapărat problema cantității efective de metal prețios folosite, caracterul foarte elaborat și diafan al podoabelor romane de tradiție grecească indică, la numai două-trei secole distanță și într-un alt mediu cultural, atât o cu totul altă atitudine față de aur, cât și alte modalități de valorificare a acestuia.

Rândurile anterioare au încercat să evidențieze provocările inerente pe care le implică opțiunea tematică a expoziției „Aurul și argintul antic al României”. Distribuția descoperirilor din metal prețios nu este uniformă de-a lungul istoriei, piesele sunt mai degrabă mici, împrejurările în care au fost create, folosite și depuse sunt mereu altele, iar uneori istoria lor, din timpurile moderne, de după descoperire, contribuie la fragmentarea și descompletarea acestora, reconstituirea situațiilor inițiale presupunând o altă serie de investigații foarte laborioase. Astfel, din încercarea de a nu reduce toată diversitatea semantică a pieselor la spectacularul intrinsec al metalelor prețioase s-a pus accentul pe o contextualizare cât mai amplă a pieselor și au fost evidențiate particularitățile tehnice care pot individualiza unele artefacte.

Gândită dintru început ca o expoziție care urma să fie itinerată prin țară, am optat pentru un mod de expunere cât mai simplu și versatil, în materialele explicative însoțitoare punându-se un accent aparte pe puterea evocatoare a imaginilor. Dintre acestea, o categorie aparte o reprezintă imaginile care încearcă să sugereze ansamblurile din care a fost selectat numai aurul și argintul. În perioada de pregătire a expoziției s-a investit o mare cantitate de timp și energie în încercarea de a ilustra ansamblul tezaurilor, inventarelor funerare sau depozitelor din care au fost alese piesele prezentate. Ceramica, sticla, bronzul, uneori chiar și lemnul sparg o anume monotonie a aurului și argintului. O altă categorie de imagini sunt cele care măresc piesele, relevă detalii constructive ale acestora sau le surprind dintr-o altă perspectivă decât cea pe care o oferă expunerea din vitrine.

O secțiune aparte în structura expozițională a fost cea dedicată locurilor de descoperire. Citită împreună cu harta pe care au fost cartate atât punctele de unde provin, cât și muzeele din patrimoniul cărora fac parte, imaginea de ansamblu astfel obținută este surprinzătoare. Se evidențiază în paralel cu diversitatea contextelor și o mare diversitate a peisajului, aspectele citadine, din orașele contemporane suprapuse celor din perioada greco-romană, (Napoca, Tomis sau Callatis), alternează cu imagini de peisaje în care, la prima vedere, intervenția umană pare să nu se observe, dar care primate cu atenție relevă silueta unor *tell*-uri, a unor tumuli sau urmele unor săpături arheologice mai vechi. Există situații în care descoperirile s-au făcut în câmpie, zone plate cu un orizont amplu și altele care provin dintre dealuri, relieful unduit făcând adesea dificilă identificarea culmii sau platoului pe care au fost găsite tezaurile. Ilustrate pe panouri și în catalogul expoziției, peisajele, departe de pretenția de reconstituire, sugerează materializarea în diferite tușe a scurgerii timpului și, implicit, evocă alteritatea trecutului adus în prezentul nostru.

În expoziție au fost selectate peste 1000 de piese din metale prețioase care provin din diferite ansambluri datate de-a lungul unei perioade de peste 6000 de ani, din mileniul al V-lea a.Chr. și până în secolul al VII-lea p.Chr. Discursul expozițional a fost structurat în șase secțiuni: Eneolitic (1), Epoca bronzului și prima epocă a fierului (2), Cultura getică preclasică (3), Cultura geto-dacică clasică (4), Perioada Romană (5) și Antichitatea Târzie și Evul Mediu Timpuriu (6).

Catalogul expoziției¹ cuprinde mult mai multe informații decât am reușit să sintetizăm pe diferitele panouri explicative și în materialele documentare integrate în cuprinsul expoziției. De-a lungul a peste 700 de pagini generos ilustrate este prezentat un excurs amplu asupra devenirii metalelor prețioase din mileniul al V-lea a.Chr. și până în secolul al VII-lea p.Chr. Într-o primă parte a catalogului sunt grupate mai multe articole dedicate diferitelor epoci și perioade istorice, precum și extracției și prelucrării metalelor prețioase. Articolele sunt ilustrate cu imagini ale pieselor din metale prețioase descoperite pe teritoriul României, dar neincluse în expoziție. A doua parte a catalogului prezintă, pe rând, fiecare dintre cele peste 1000 de piese din expoziție. Pentru fiecare context din care provin aceste piese au fost alese imagini care surprind aspectul locurilor de descoperire, fotografiile cu ansamblul tezaurului sau al inventarului funerar și, ulterior, cel puțin o fotografie a fiecărei piese în parte. Între catalog și expoziție există o corelație foarte clară și precisă, pe etichete fiind trecut întotdeauna și numărul de catalog la care se pot găsi detalii suplimentare despre piese. Albumul este completat cu o bibliografie amplă care permite cititorului interesat aprofundarea anumitor teme².

Cu sprijinul celor 31 de muzee partenere s-a reușit parcurgerea unui itinerariu amplu, desfășurat de-a lungul a trei ani de zile, din decembrie 2013 până astăzi, la începutul anului 2017, fără a retrage piese din expoziție. Mai mult chiar, în primăvara anului 2015, organizată prima oară la Târgu Mureș, am adăugat o nouă secțiune dedicată prelucrării metalelor prețioase și verificării calității aliajelor, o încercare de a percepe marea diversitate a formelor în care a fost modelat metalul și din perspectiva tehnicii sau stilului de realizare. Importanța atribuită semnificațiilor unor artefacte, în contextul lumii care le-a creat, poate fi uneori sugerată de însăși structura acestora, de modul elaborat în care au fost mai întâi concepute și ulterior puse în operă și finisate. Cele două idei care au structurat această temă au fost, pe de o parte selecția și prezentarea unor elemente din instrumentarul folosit în prelucrarea metalelor (creuzete, tipare, ștanțe, gravoare etc.) și, pe de altă parte, în vederea completării unei imagini de ansamblu, sintetizarea într-un amplu panou explicativ a principalelor

¹ *Aurul și argintul antic al României. Catalog de expoziție*, ed. Rodica Oanță-Marghitu, Ediția a 2-a rev., Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 2014, (mai departe *Aurul și argintul* 2014).

² *Ibidem.*, p. 44-55.

modalități de extracție a metalelor prețioase și a principalelor tehnici de prelucrare ale acestora³.

Din dorința de a completa mesajul expoziției și de a oferi o cât mai amplă contextualizare a pieselor din metale prețioase, din toamna anului 2015 am introdus secțiunea „Aurul, argintul și diversitatea universului material”, în cadrul acesteia urmând să fie prezentate piese realizate din alte materiale decât metalele prețioase, artefacte care pot fi însă corelate cu cele incluse în discursul principal al expoziției. În funcție de specificul patrimoniului fiecărui muzeu gazdă în parte tematica acestei secțiuni a fost mereu alta. La Buzău au fost alese piese provenite de la Sărata Monteoru (jud. Buzău) și Cârlomanești (jud. Buzău), în contextul în care în expoziție erau deja selectate mai multe inele de buclă din aur provenite din cele două stațiuni preistorice. De asemenea, a fost evidențiată și diversitatea aparte a plasticii descoperite în cetatea dacică de la Cârlomanești, printre piesele din metale prețioase existând deja o selecție de piese din același sit. S-a insistat și asupra situației arheologice din zona Pietroasele oferindu-se astfel o perspectivă mai amplă și mai nuanțată asupra Tezaurului de la Pietroasa. Corelat, de o atenție aparte s-a bucurat și expunerea copiei Tezaurului de la Pietroasa păstrată în patrimoniul Muzeului Județean Buzău. Alăturarea dintre original și copie⁴ a reprezentat un moment unic în experiența expozițională a

³ Organizarea acestei secțiuni s-a bucurat și de sprijinul Direcției Metale Prețioase, Pietre Prețioase și Proces Kimberley, din cadrul Autorității Naționale pentru Protecția Consumatorilor din București, instituție care a împrumutat un set de piese prin intermediul cărora a fost ilustrat procesul de control al purității metalelor prețioase și de marcarea a pieselor realizate din acestea.

⁴ După ce în prima parte a anului 1884 Tezaurul de la Pietroasa a fost aruncat pe fereastră pentru a supraviețui marelui incendiu care a cuprins clădirea Universității, către sfârșitul anului, din inițiativa lui Grigore Tocilescu, pe atunci directorul Muzeului Național de Antichități, Paul Telge a realizat cea mai importantă restaurare a tezaurului. Intervențiile au fost realizate în parte în București și în parte în atelierul orfevrului german de la Berlin, meșter deja cunoscut prin prisma lucrărilor realizate pentru Casa Regală Românei. Pasionat de universul arheologic, piesele din Tezaurul de la Pietroasa nu au fost nici singurele și nici primele piese restaurate de Paul Telge, același orfevru semnând și restaurarea aplicei în formă de pește datată în secolele VI-V a.Chr. de la Vettersfelde din Germania, a pieselor din tezaurul de la Hiddensee datat în secolul al X-lea sau a unei selecții de piese din patrimoniul Muzeului Național Ungar. Cu ocazia restaurării pieselor din Tezaurul de la Pietroasa, Paul Telge și-a făcut mulaje și a realizat mai multe seturi de copii dintre care unul a fost oferit regelui Carol I, unul a fost oferit muzeului de arheologie din Berlin, altul muzeului din Mainz, doritorii având și posibilitatea de a cumpăra aceste copii. În prezent, pe lângă copia care se păstrează la

ultimelor decenii și un bun pretext de a trece succint în revistă atât succesiunea de distrugerii și restaurări suferite de piesele tezaurului, cât și replicile care au fost realizate. Vasele și statuetele cu decor specific culturii epocii bronzului Gârla Mare, prezentate cu ocazia găzduirii expoziției de Muzeul Olteniei din Craiova, au sugerat, prin decorul caracteristic, un cadru amplu pentru piesele de aur din tezaurul de la Ostrovul Mare (jud. Mehedinți). Podoabelor romane descoperite la *Romula* (Reșca, jud. Olt) le-a fost alăturată o amplă selecție de artefacte provenite din același sit: diferite forme de vase ceramice, fragmente de vase de tip *terra sigillata*, figurine ceramice, opaițe, statuete de bronz, țigle și cărămizi. La Iași, în dialog cu piesele din aur din tezaurul de la Cucuteni Băiceni (jud. Iași) sau chiar și cu diadema de la Bunești-Averești (jud. Vaslui), piese pe care se pot recunoaște ecouri ale așa-numitului „stil animalier scitic”, o vitrină a fost dedicată descoperirilor scitice din Moldova. Un repertoriu divers de artefacte – din ceramică, sticlă, os sau bronz – din necropolele de la Lețcani (jud. Iași) și Erbiceni (jud. Iași) au oferit câteva repere în creionarea mediului din care provin accesoriile vestimentare modeste ale secolului al IV-lea din Moldova, fibule și cataramе realizate aproape exclusiv din argint, manifestări subsumate așa-numitei culturi Sântana de Mureș-Cerneahov. La Constanța cadrul acestui dialog a fost obținut prin integrarea în discursul expozițional, alături de piesele de aur din Eneolitic a altor artefacte din materiale exotice, obiecte și podoabe din marmură sau din cochilii de *Spondylus* sau *Dentalium*. Au mai fost prezentate câteva statuete ceramice elenistice, pe unele dintre acestea fiind redată și podoabele, o selecție de vase de sticlă – un material care s-a bucurat de un deosebit prestigiu în perioada romană – și un tezaur monetar. La Piatra Neamț, ansamblul tezaurului eneolitic de la Brad (jud. Bacău) a fost reunit, celelalte piese din componența acestuia alăturându-se celor două discuri de aur incluse în discursul principal al expoziției. De asemenea, s-a evidențiat și puterea de expresie a ceramicii culturii Cucuteni, fiind alăturată o amplă suită de vase pictate. În secțiunea dedicată culturii geto-dacice clasice, așezarea de la Brad s-a bucurat de o atenție aparte. Au fost expuse podoabe și un repertoriu ceramic divers, cu accent pe ceramica pictată.

Muzeul Județean Buzău, în muzeele din Europa se mai află alte câteva copii ale pieselor din Tezaurul de la Pietroasa; Paul Telge, *Prähistorische Goldefunde in gesetzlich geschützten Nachbildungen*, Berlin, f. a. [post 1884 probabil]; M. Ciucă, *Tezaurul de la Pietroasa, dosarul descoperirii și al destinului său ulterior*, Editura Saeculum, București, 2010, p. 363-369.

Individualitatea fiecărui ansamblu sau piesă în parte rezultă din îmbinarea perspectivelor, informațiile prezentate și detaliile evidențiate oferind, dincolo de caracterul spectacular implicit, și diferite alte posibilități de abordare. Incursiunea în alteritatea trecutului își relevă treptat ineditul, structura cronologică oferind un important fir călăuzitor. Faima de care s-a bucurat aurul de-a lungul istoriei a fost rezultatul unei sume de calități reunite în același metal caracterizat prin culoarea galbenă, unică printre celelalte metale, cu sclipiri solare, foarte stabil, practic insensibil la atacul apei sau al acizilor naturali, relativ ușor de găsit în stare nativă și putând fi prelucrat prin tehnologii nu foarte complicate. Aurul a fost, de altfel, și unul dintre primele metale prelucrate, fiind folosit încă din mileniul al V-lea a.Chr., repertoriul de forme al Eneoliticului oferindu-ne o serie de contururi simple – discuri, verigi, ace, brățări, figurine antropomorfe –, descifrarea situațiilor arheologice în care au fost descoperite contribuind la identificarea unei palete ample de semnificații. Se poate observa astfel modul în care obiectele de aur transgresează ariile „culturale” definite pe baza stilisticii ceramicii și ne introduc în spațiul practicilor sociale. În zona de la nord de Dunăre se constată o mare variabilitate contextuală a depunerii obiectelor de aur, de la manipularea lor în spațiul domestic până la constituirea în seturi de piese de port care însoțesc defuncții. O sugestie despre cât de dificilă poate fi reconstituirea depunerilor și ulterior interpretarea acestora poate fi oferită chiar de primul ansamblu prezentat în expoziție, tezaurul de la Sultana-*Malu Roșu* (jud. Călărași). Depus probabil în miniatura unei construcții din apropierea vetrei amenajată într-una dintre locuințele din *tell*-ul de la Sultana, elemente esențiale pentru înțelegerea contextului s-au adăugat la mai mulți ani distanță după săpăturile arheologice de salvare care au prilejuit această descoperire, când după restaurarea materialului ceramic, din diferite fragmente s-a putut reconstitui miniatura unei construcții, interpretată drept sanctuar⁵.

Chiar dacă tehnica obținerii și prelucrării argintului era cunoscută comunităților umane din prima jumătate a mileniului al IV-lea a.Chr., pe teritoriul României primele piese de argint datează din epoca timpurie a bronzului. Acestea aparțin unei categorii aparte de podoabe, inele de buclă,

⁵ Sorin Oanță-Marghitu, *Despre obiectele de aur din eneoliticul sud-est european*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 44-55. Pentru tezaurul de la Sultana-*Malu Roșu*, *Aurul și argintul* 2014, cat. 1, p. 180-181.

foarte populară, de altfel, de-a lungul întregii epoci a bronzului. Primele apariții ale argintului se înregistrează în mileniul al III-lea a.Chr. și se grupează în spațiul extracarpatic, din Transilvania fiind cunoscute exemplare asemănătoare, dar din aur. În spațiul carpato-balcanic, pe toată durata epocii bronzului se observă o disociere a pieselor realizate din aur și argint, atunci când dintr-un ansamblu fac parte mai multe obiecte din metale prețioase, acestea grupându-se aproape exclusiv cu artefacte realizate din același metal. O excepție notabilă o reprezintă însă micul tezaur descoperit în *tell*-ul de la Celei (Corabia, jud. Olt) unde, într-un vas de tip *askos*, de mici dimensiuni, au fost depuse două inele de buclă spiralice din argint și un mic pandantiv realizat dintr-o foaie groasă de aur, ornamentat cu mici proeminențe realizate prin repusaj. În perioada mijlocie a epocii bronzului repertoriul formal al podoabelor se diversifică – o mare varietate de inele de buclă, discuri ornamentale, mărgelile –, iar paleta ornamentală devine, de asemenea, din ce în ce mai elaborată. O categorie aparte, remarcabilă în peisajul epocii, o reprezintă armele din aur sau argint, piese care, chiar dacă nu ar fi avut o utilitate reală în luptă, pot marca, raportat la mediul social, valorizarea componentei marțiale, iar la nivel individual sau comunitar evidențierea rangului și a prestigiului. Tezaurele de la Perșinari (jud. Dâmbovița) din care se mai păstrează o spadă de aur fragmentară, douăsprezece pumnale sau vârfuri de halebardă tot din aur și cinci topoare de argint, reprezintă unul dintre cele mai ample și mai interesante ansambluri ale perioadei⁶.

Una dintre caracteristicile perioadei târzii a epocii bronzului și, în continuare, a primei epoci a fierului, o constituie, probabil și ca o consecință a popularității anumitor obiceiuri de depunere, tocmai numărul relativ mare al pieselor de aur și deosebita lor diversitate. Atât metalurgia aurului, cât și aprecierea de care pare să se bucure acest metal prețios par să fi atins atunci unul dintre momentele de maxim, putându-se întrevedea, prin corelarea cu particularitățile contextelor din care provin piesele, și o mare varietate de semnificații asociate. De această dată, piesele de aur cu cele mai frecvente apariții în epocă par să fie brățările. Acestea se pot caracteriza prin recurența motivelor spiralice, așa cum sunt cele din tezaurul de la Sacoșu Mare (jud. Timiș), prin masivitate și eleganța sobră a liniilor cu care ne surprinde una

⁶ Alexandra Țârlea, Anca-Diana Popescu, *Aurul și argintul în epoca bronzului și prima epocă a fierului*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 56-71. Tezaurul de la Corabia-Celei, *Aurul și argintul* 2014, cat. 10, p. 196-198, tezaurele de la Perșinari, *Aurul și argintul* 2014, cat. 25, p. 218-219.

dintre piesele din tezaurul de la Hinova (jud. Mehedinți) sau, unele dintre ele, printr-o deosebită simplitate și o finisare sumară. Cele din ultima categorie sunt, în realitate, un fel de verigi realizate din bare cu secțiuni rombice subțiate către capete, numărul lor destul de mare sugerând chiar o interpretare ca însemne premonetare. O funcție asemănătoare a fost, de altfel, asociată și altor tipuri de verigi, de dimensiuni mai mici, ornamentate cu creștături oblice și cunoscute în literatura de specialitate sub denumirea de „verigi de tip Brăduț”⁷.

Descoperirile datate în intervalul secolelor VIII-III a.Chr. sunt caracterizate printr-o fastuozitate aparte a contextelor care surprind nu numai prin abundența metalului prețios, dar și prin modul elaborat în care este lucrat acesta. Atât particularitățile inventarului, cât și, uneori, structurile construite din care provin sugerează receptarea unor deprinderi comune spațiului greco-macedonean. Contactele și legăturile cu zone aparent îndepărtate geografic sunt în mod repetat ilustrate. Astfel, fibule asemănătoare celor din tezaurul de la Ostrovul Mare (jud. Mehedinți), cunoscute și sub denumirea de „fibule de tip illiric”, au fost documentate în inventare funerare din Serbia, Grecia⁸ sau Bulgaria. Ilustrativă pentru modul în care erau purtate, combinate probabil în seturi de câte șase, împodobite cu pandantive și legate între ele prin lanțuri, este parura din tezaurul de la Bukjovci din Bulgaria⁹.

Emblematice pentru această perioadă rămân însă „mormintele princiare getice” și, alături de descoperirile de la Găvani-*Movila Distrusă* (jud. Brăila), Chirnoși (jud. Călărași) sau chiar de așa-numitul „tezaur de la Craiova”, ansamblurile de la Peretu (jud. Teleorman) și Agighiol (jud. Tulcea) sunt prin excelență reprezentative. În ambele cazuri a fost vorba de tumuli ridicați deasupra unor construcții funerare realizate din piatră și lemn, compuse din mai multe camere; atât simpla structură a complexelor în sine, monumentalitatea acestora, diversitatea ofrandelor depuse, cât și numeroasele piese lucrate din metale prețioase, cu precădere argint – elemente de armament defensiv, vase și piese de harnașament – oferă importante indicii în încercarea de a surprinde

⁷ Alexandra Țârlea, Anca-Diana Popescu, op.cit., p. 56-71. Tezaurul de la Sacoșu Mare, *Aurul și argintul* 2014, cat. 29, p. 223; tezaurul de la Hinova, *Aurul și argintul* 2014, cat. 30, p. 224-226

⁸

http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=459379&partId=1

⁹ I. Marazov (ed.), *Ancient Gold: The Wealth of the Tracians. Treasures from the Republic of Bulgaria*, Sofia, 1998, cat. 140, p. 199.

societatea în care s-a manifestat personalitatea indivizilor în memoria cărora s-a investit toată această energie. Coiful de la Agighiol – și cele comparabile, dar neincluse în expoziție, de la Poiana Coțofenești (jud. Prahova), Cucuteni-Băiceni sau Peretu – și cnemidele – dintre care numai una este inclusă în expoziție – surprind în egală măsură prin iconografie, prin puterea de sugestie a scenelor reprezentate sau expresivitatea fizionomiilor umane, cât și printr-o deosebită realizare tehnică. Arta de a reliefa, prin repusaj, pe suprafața foilor metalice, siluete umane sau de animale fantastice este în mod armonios completată de cizelarea atentă a detaliilor, de priceperea cu care sunt alese și aurite unele zone ale compoziției¹⁰.

Perioada culturii geto-dacice clasice – cuprinsă între al doilea sfert sau mijlocul secolului al II-lea a.Chr. și momentul cuceririi romane – se particularizează prin descoperirea unui mare număr de podoabe lucrate din argint. Dacă ne-am limita la informațiile transmise prin intermediul izvoarelor scrise, ne-am aștepta ca aurul să fie mult mai prezent în peisajul arheologic decât este în realitate. Cu toate acestea, cu excepția brățărilor plurispiralice de aur – piese cu forme specifice acestei perioade, cu numeroase analogii lucrate din argint, podoabe cu valoare de insignă care îmbină acuratețea detaliului cu opulența sugerată prin masivitate – frecvența obiectelor de aur este foarte redusă, fiind în mod exclusiv vorba de piese cu dimensiuni foarte mici. Totuși, prin recuperarea unor importante valori braconate de căutătorii de comori în zona *Sarmizegetusei Regia* (jud. Hunedoara) – printre care și cele treisprezece brățări plurispiralice de aur, sute de stateri de aur de tip Koson și numeroase alte monede de aur și de argint – s-a adăugat o sumă importantă de informații despre obiceiurile de tezaurizare și depunere a metalului prețios, despre opțiunile tehnice de prelucrare a acestuia¹¹.

Acestei epoci îi sunt caracteristice tezaurele constituite din podoabe de argint însoțite de multe ori de monede și, mai rar, de vase. Urmele de distrugere intenționată care pot fi surprinse pe unele podoabe – brățările plurispiralice de

¹⁰ George Trohani, *Arta aurului și argintului în spațiul carpato-dunărean în secolele VI-III a.Chr.*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 72-83. Pentru tumulul de la Găvani – Movila Distrusă: *Aurul și argintul* 2014, cat. 48, p. 257-258, mormântul de Chirnogi: *Aurul și argintul* 2014, cat. 49, p. 259-260, tezaurul de la Craiova: *Aurul și argintul* 2014, cat. 46, p. 253-255, ansamblul de la Peretu: *Aurul și argintul* 2014, cat. 52, p. 271-274, ansamblul de la Agighiol: *Aurul și argintul* 2014, cat. 50, p. 261-267.

¹¹ Ernest Oberländer-Târnoveanu, *Brățările regale de aur de la Sarmizegetusa Regia – apogeul artei metalelor prețioase la daci*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 100-123.

argint din tezaurul de la Rociu (jud. Argeș) reprezentând un bun exemplu – ar putea fi interpretate ca indicii care pledează în favoarea depunerii rituale a unora dintre tezaure. Piese provenite din inventarul unui mormânt de incinerare cercetat în apropierea fortificației dacice de la Tilișca (jud. Sibiu) păstrează, la rândul lor, urmele unor deteriorări realizate în mod intenționat. În acest caz, fragmentele expuse nu atrag în mod special prin estetica lor, ci, mai mult, prin calitatea de expresii ale unor practici caracteristice unei perioade în care mormintele sunt foarte rare¹².

Cucerirea romană determină schimbarea repertoriului formal al pieselor din metale prețioase, descoperirile arheologice ilustrând preluarea unor mode sau modele întâlnite și în alte colțuri ale Imperiului. Chiar dacă mai există încă podoabe de dimensiuni mai mari, cu elemente turnate din argint masiv, cum sunt, de exemplu, fibulele în formă de ancoră, răspândite în provinciile balcano-danubiene, caracteristica perioadei o reprezintă exemplarele de mici dimensiuni, în făurirea cărora cantitatea relativ redusă de metal prețios era compensată printr-o prelucrare meșteșugită, îmbinarea abilă a unor foi subțiri de metal putând oferi uneori iluzia masivității. Pietrele ornamentale încep să fie folosite din ce în ce mai frecvent, fiind uneori integrate în structura colierelor sau a cerceilor și alteori fiind montate pe chatonul inelelor. Gliptica, arta de a grava pietrele prețioase sau semiprețioase, a cunoscut o dezvoltare specială în Imperiul Roman, astfel de ateliere existând probabil și în Dacia, la *Romula* (Reșca, jud. Olt) sau *Apulum* (Alba-Iulia). Pietrele gravate au fost încadrate în două categorii: cele cunoscute sub numele de *geme* sunt cele pe care desenul este tăiat în adâncime, iar *cameele* sunt cele pe care imaginile sunt sculptate în relief. Reprezentările acopereau o gamă diversă de motive religioase, portrete, simboluri astrale, viața cotidiană, sursele de inspirație ale meșterilor fiind, de cele mai multe ori, monedele sau arta sculpturală. Divinitățile de sorginte greco-romană sunt redată relativ frecvent; pe piesele incluse în expoziție se poate recunoaște profilul lui Jupiter, al Minervei sau al lui Marte. Dacă ne raportăm la podoabele acestei perioade se evidențiază și o mare varietate a gradului de complexitate a pieselor; există astfel atât cerceii foarte simplu realizați, prin îndoirea și rularea unui fragment de sârmă de aur – o pereche de cercei de la

¹² Dragoș Măndescu, *Piese de port și de podoabă din aur și argint în cultura geto-dacică clasică (secolele II a. Chr. – I p. Chr.)*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 84-99. Pentru tezaurul de la Rociu: *Aurul și argintul* 2014, cat. 77, p. 367-372, mormântul de la Tilișca: *Aurul și argintul* 2014, cat. 76, p. 355-366.

Romula poate fi un bun exemplu pentru această simplitate extremă¹³ –, cât și exemplare mai elaborate asamblate din nenumărate elemente și împodobite cu pietre ornamentele – cum sunt cerceii dintr-un inventar funerar de la Constanța – piese care pot ilustra o influență grecească¹⁴.

Acoperind un interval relativ scurt, din secolul al IV-lea până în secolul al VII-lea, secțiunea dedicată Antichității Târzii și Evului Mediu Timpuriu grupează mai multe ansambluri care surprind în egală măsură prin abundența de metal prețios și prin modul elaborat de prelucrare a acestuia. Tezaurul de la Pietroasa (jud. Buzău) – cunoscut și sub numele popular de „Cloșca cu puii de aur” – sau inventarele fastuoase ale mormintelor princiare de la Apahida (jud. Cluj) reprezintă importante puncte de reper ale acestei perioade. Una dintre caracteristicile care evidențiază Tezaurul de la Pietroasa în ansamblul descoperirilor Antichității Târzii este tocmai faptul că se compune exclusiv din piese de aur. Din aurul Imperiului Roman și al lumii care gravita în jurul acestuia se mai păstrează numai o mică parte în formele în care a fost modelat de oamenii acelor vremuri. Așa cum am evidențiat anterior, cele mai multe piese păstrate sunt de mici dimensiuni, adesea podoabe, masivitatea fiind o trăsătură chiar și mai rară. Faptul că în Tezaurul de la Pietroasa sunt reunite un număr important al pieselor din aur masiv lucrate în Imperiul Roman sau în spațiile limitrofe acestuia și păstrate până în ziua de astăzi, reprezintă o realitate care nu poate fi trecută cu vederea. Luat ca un tot, pentru Tezaurul de la Pietroasa nu există niciun element de comparație în epocă, acesta detașându-se ca o apariție singulară. Dacă luăm în considerare greutatea totală a celor douăsprezece piese păstrate și ținem cont de faptul că, după spusele descoperitorilor, tezaurul a fost compus, la început, din cel puțin 24 de piese, am putea aproxima greutatea inițială a acestuia la 80 de livre (peste de 26 kg de aur) adică, de exemplu, aproape un sfert din subsidiile primite de huni în anul 434 și de șapte-opt ori mai mult decât ceruse unul dintre înalții demnitari huni pentru asasinarea lui Atilla. Socoteala ține însă cont numai de metalul prețios în sine, fără a lua în considerare greutatea semnificațiilor sau plusvaloarea pe care o conferă lucrătura. Referitor la descoperirile de la Apahida, una dintre particularitățile care unesc toate cele trei complexe princiare este folosirea unei

¹³ Vezi *Aurul și argintul* 2014, cat. 114.2.1, p. 489.

¹⁴ Alis Dumitrașcu, *Podoabe din epoca romană de pe teritoriul României*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 124-137; pentru ansamblul funerar de la Tomis-Constanța, *Aurul și argintul* 2014, cat. 99.1, p. 430-433.

variante speciale de *cloisonné* care surprinde prin minuțiozitatea execuției. Piesele astfel incrustate cu granate au aspectul unor mozaicuri în miniatură. Tehnica presupunea montarea unor plăcuțe subțiri de granate într-o rețea de casete cu forme geometrice sau florale, accentuarea strălucirii pietrelor fiind obținută prin inserarea, dedesubtul pietrelor semiprețioase a unor foițe subțiri, gofrate, de aur¹⁵.

Peisajul arheologic al secolului al V-lea – când se datează alături de Tezaurul de la Pietroasa și mormintele princiare de la Apahida și alte descoperiri din care provin piese din metale prețioase, cum ar fi, de exemplu, vasele de argint de la Tăuteni (jud. Bihor), tezaurul de la Cluj-Someșeni (jud. Cluj) sau inventarele funerare de la Velț (jud. Sibiu) și Florești-Polus (jud. Cluj) – este însă precedat și succedat de perioade în care aurul apare foarte rar, uneori numai sub forma peliculelor subțiri care înnobilau unele porțiuni ale pieselor de argint. Deși puțin mai frecvente, piesele de argint sunt toate lucrate din cantități relativ mici de metal prețios. În secolul al IV-lea, dominat de manifestările subsumate așa-numitei culturi Sântana de Mureș-Cerneahov, metalele prețioase sunt reprezentate aproape exclusiv din piese de argint, podoabe sau accesorii vestimentare de mici dimensiuni, preponderent fibule și cataramă. Deși repertoriul formal și distribuția geografică sunt radical modificate, în secolul al VI-lea se constată, din nou absența aurului, iar ulterior, în secolul al VII-lea, chiar și argintul devine o apariție accidentală, modelat în forme care nu implicau, comparativ, deosebite abilități tehnice¹⁶.

Expoziția „Aurul și argintul antic al României” a fost vernisată pe 19 decembrie 2013 la sediul Muzeului Național de Istorie a României din București și a putut fi vizitată până pe 23 aprilie 2014. Din mai 2014 a început itinerarea sa prin România, primul muzeu care a primit-o fiind Muzeul Banatului din Timișoara. La sfârșitul anului 2016 expoziția era găzduită de Muzeul Bucovinei din Suceava, periplul său urmând să continue și de-a lungul

¹⁵ Rodica Oanță-Marghitu, *Metalele prețioase în antichitatea târzie și evul mediu timpuriu*, în *Aurul și argintul* 2014, p. 138-175. Pentru tezaurul de la Pietroasa: *Aurul și argintul* 2014, cat. 166, p. 606-614, mormintele princiare de la Apahida: *Aurul și argintul* 2014, cat. 167, p. 615-630

¹⁶ Rodica Oanță-Marghitu, *op. cit.*, p. 138-175. Tezaurul de la Tăuteni: *Aurul și argintul* 2014, cat. 157, p. 586-592, tezaurul de la Cluj-Someșeni: *Aurul și argintul* 2014, cat. 168, p. 631-636, inventarul funerar de la Velț: *Aurul și argintul* 2014, cat. 165, p. 603-605, inventarul funerar de la Florești-Polus: *Aurul și argintul* 2014, cat. 169, p. 637-640.

anului 2017 (în Anexa nr. 2 este prezentată lista muzeelor care au găzduit această manifestare și a celor care urmează să o primească în 2017). Atât în faza de pregătire, cât și ulterior, în cea de itinerare, ne-am bucurat constant de sprijinul colegilor noștri din țară, acest amplu proiect putându-se concretiza numai ca rezultat al unei intense colaborări între specialiștii celor 32 de instituții de profil implicate (în Anexa nr. 1 este prezentată lista muzeelor care au împrumutat piese pentru această expoziție).

Rodica OANȚĂ-MARGHITU
Alis DUMITRAȘCU
Muzeul Național de Istorie a României

Anexa I

Lista muzeelor participante

1. Muzeul Național de Istorie a României, București
2. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
3. Muzeul Județean Argeș, Pitești
4. Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău
5. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea
6. Muzeul Județean Botoșani
7. Muzeul Brăilei „Carol I”
8. Muzeul Județean Buzău
9. Muzeul Civilizației Gumelnița, Oltenița
10. Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj
11. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța
12. Muzeul Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe
13. Complexul Muzeal „Curtea Domnească”, Târgoviște
14. Muzeul Olteniei, Craiova
15. Muzeul „Teodor Cincu”, Tecuci
16. Muzeul de Istorie „Paul Păltânea”, Galați
17. Muzeul Județean „Teohari Antonescu” Giurgiu
18. Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași
19. Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu-Severin
20. Muzeul Județean Mureș, Târgu-Mureș
21. Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra Neamț
22. Muzeul de Arheologie și Etnografie, Corabia
23. Centrul Cultural Municipal – Muzeul Romanaișului din Caracal
24. Muzeul Județean de Istorie și Artă, Zalău
25. Muzeul Județean Satu Mare
26. Muzeul Național Brukenthal, Sibiu
27. Muzeul Bucovinei, Suceava
28. Muzeul Județean Teleorman, Alexandria
29. Muzeul Național al Banatului, Timișoara
30. Institutul de Cercetări Eco-Muzeale „Gavrilă Simion”, Tulcea
31. Muzeul „Vasile Pârvan” Bârlad
32. Muzeul Municipiului București

Anexa II

Lista muzeelor care au găzduit expoziția „Aurul și argintul antic al României”

1. Muzeul Național de Istorie a României, București (19 decembrie 2013 – 23 aprilie 2014)
2. Muzeul Național al Banatului, Timișoara, Bastionul Theresia (21 mai – 29 iunie 2014)
3. Muzeul Țării Crișurilor, Oradea – Palatul Baroc (17 iulie – 31 august 2014)
4. Muzeul Județean Satu Mare, Muzeul de Artă (17 septembrie – 02 noiembrie 2014)
5. Muzeul Național Brukenthal, Sibiu – Palatul Brukenthal (19 noiembrie – 18 ianuarie 2015)
6. Muzeul de Artă, Cluj – Palatul Bánffy (04 februarie – 22 martie 2015)
7. Muzeul Județean Târgul Mureș, Palatul Culturii – Sala oglinzilor (08 aprilie – 17 mai 2015)
8. Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia – Sala Unirii (03 iunie – 12 iulie 2015)
9. Muzeul Național Secuiesc, Sfântu Gheorghe (29 iulie – 06 septembrie 2015)
10. Muzeul Județean Buzău (23 septembrie – 01 noiembrie 2015)
11. Muzeul Olteniei, Craiova (18 noiembrie – 01 aprilie 2016)
12. Complexul Muzeal Național „Moldova”, Palatul Culturii din Iași (27 aprilie – 05 iunie 2016)
13. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța (22 iunie – 04 septembrie 2016)
14. Complexul Muzeal Județean Neamț, Piatra Neamț – Muzeul de Artă (21 septembrie– 30 octombrie 2016)
15. Muzeul Bucovinei, Suceava (16 noiembrie 2016 – 16 februarie 2017)

Lista muzeelor în care urmează să găzduiască expoziția „Aurul și argintul antic al României” în anul 1917:

16. Muzeul „Vasile Pârvan”, Bârlad (05 martie 2017)
17. Muzeul de Istorie „Paul Păltănea”, Galați
18. Deri Muzeum, Debrecen (Ungaria)
19. Muzeul Regiunii Porților de Fier, Drobeta-Turnu Severin

Figura 1 - Tezaurul de la Sultana-Malu Roșu, com. Mănăstirea, jud. Călărași; Perioada Eneolitic, a doua jumătate a mileniului al V-lea a.Chr., *Muzeul Civilizației Gumelnița*, Oltenița.

Figura 2 - Podoabe din necropola de la Zimnicea, M. 9, jud. Teleorman; Perioada timpurie a Epocii bronzului, prima jumătate a mileniului al III-lea a.Chr., *Muzeul Județean „Teohari Antonescu”*, Giurgiu.

Figura 3 - Pumnale și o spadă din tezaurul de la Perșinari, com. Văcărești, jud. Dâmbovița; Perioada mijlocie a Epocii bronzului, sfârșitul mileniului al II-lea – prima jumătate a mileniului al II-lea a.Chr., *Muzeul Național de Istorie a României*, București

Figura 4 - Vase din tezaurul de la Rădeni, com. Păstrăveni, jud. Neamț; Prima Epocă a fierului, secolele XII-X a.Chr., *Complexul Muzeal Județean Neamț*, Piatra Neamț.

Figura 5 - Tezaurul de la Ostrovul Mare, com. Gogoșu, jud. Mehedinți; A doua Epocă a fierului, secolele V-IV a.Chr., *Muzeul Regiunii Porților de Fier*, Turnu Severin.

Figura 6 - Inventar funerar dintr-un mormânt tumular de la Peretu, jud. Teleorman; A doua Epocă a fierului, sfârșitul secolului al IV-lea și începutul secolului al III-lea a.Chr., *Muzeul Național de Istorie a României*, București.

Figure 7 - Brățară, Sarmizegetusa Regia, jud. Hunedoara; A doua Epocă a fierului, secolul I a.Chr. – secolul II p.Chr., *Muzeul Național de Istorie a României*, București.

Figure 8 - Cercei dintr-un inventar funerar, Tomis - Constanța; Perioada romană, secolul al II-lea p.Chr., *Muzeul de Istorie Națională și Arheologie*, Constanța.

Figure 9 - Cataramă de centură, al doilea mormânt princiar de la Apahida; Evul mediu timpuriu, a doua jumătate a secolului al V-lea p.Chr., *Muzeul Național de Istorie a României*, București.

Figure 10 - Fibulă în formă de ancoră, tezaurul de la Vârtop, jud. Dolj; Perioada romană, secolele II-III p.Chr., *Muzeul Olteniei*, Craiova.

Figure 11 - Tezaurul de la Pietroasa, com. Pietroasele, jud. Buzău; Evul mediu timpuriu, secolul al V-lea p.Chr., *Muzeul Național de Istorie a României*, București.